

sommarsöndag framföra ett litet program i en annan kyrka; särskilt är det av betydelse, att *städernas* kyrkokörer företaga en sådan liten utflykt för främjandet av trevnaden och den goda sammanhållningen samt vid samma tillfälle genom konsert i ortens kyrka visa, vad som kan åstadkommas och vilka skönhetsvärden en landsförsamling kan få in i sin gudstjänst, om den försöker få till stånd en kyrkokör, huru liten och anspråklös den än må bli.

Det fordras för uppnående av goda resultat ett gott arbete, ett trä-

get och samvetsgrant arbete; det tarvas ett inträngande i den kyrkliga stilens väsen, det tarvas förmåga att inse, att det som ljuder inom tempelväggarna skall ha en annan klang, en annan stämning, än den världsliga därutanför. Först och sist skola kyrkokören och dess dirigent förstå det sköna uti att underordna sig konstverket, känna det höga, som ligger däri, att de ha till uppgift att bringa kyrkomusikens stora värden till sin församling och därigenom i sin mån bidra till gudstjänstens skönhet.

Swante Sjöberg.

Om Nattvardens liturgiska utgestaltning.

Ett bidrag till diskussionen med anledning av det sista Handboksförslaget.

Såsom den i allmänhet svagaste punkten i de protestantiska gudstjänstordningarna torde avgjort själva nattvarldsavdelningen få betraktas. Denna, som på grund av den centrala plats, som den Hel. Nattvarden intar i kyrkans liv, också borde vara den i liturgiskt hänseende rikast utsmyckade delen av mässan, har i stället gemenligen för-enklats till den grad, att man nästan kan tala om torftighet. Förhållandet har sin naturliga historiska förklaring. Vid reformationen stod den romerska mässacanone såsom det fruktansvärda söket, som med alla

medel måste drivas bort¹. Men även om denna fruktan för Rom är en tillräcklig historisk förklaring till 1500-talets överdrivna reformeringsnit på denna punkt, så är den dock icke någon grundad anledning till att den evangeliska kristenheten i alla tider skall behöva lida under av stridens hetta framkallade överdrifter. Nattvarldsavdelningens reformering till större liturgisk rikedom har också varit en viktig punkt inom de senare årtiondenas liturgiska strävanden.

Utvecklingen inom den svenska kyrkan återspeglar i stort sett för-

¹ Jfr Luthers kraftiga ord i Formula Missæ: »Octavo, sequitur tota illa abominatio, cui servire coactum est quicquid in missa præcessit, unde et offertorium vocatur. Et abhinc omnia fere sonant ac olent oblationem. In quorum medio verba illa vitæ et salutis sic posita sunt ceu olim arca domini in templo idolorum iuxta Dagon. Et nullus est ibi Israelita, qui vel accedere vel arcam reducere possit, donec ipsa hostes suos in posteriora percussos opprobrio sempiterno nobilitavit, et sese dimittere compulsi, quæ est Parabola instantis temporis. Proinde omnibus illis repudiatis quæ oblationem sonant, cum universo Canone, retineamus, quæ pura et sancta sunt, ac sic Missam nostram ordiamur». (Clemen, Quellenbuch zur praktischen Theologie I, s. 29).

hållandena i den övriga med Luthers namn uppkallade delen av kristenheten. Den första svenska mässan är ju icke minst i detta stycke starkt influerad av Luther. Och 1811 gjordes den redan förut fattiga nattvardsavdelningen ännu mycket fattigare därigenom att prefationen avlägsnades. 1894 års handbok åter betecknar ett stort framsteg: detta år infördes nämligen prefationen igen, varjämte den *på detta ställe* synnerligen misslyckade nattvardsförmaningen uteslöts.

Åt den emellertid sannolikt ganska allmänna uppfattningen, att icke heller 1894 års »canon» är tillfredsställande, gav det sista Handboksförslaget uttryck, då i detsamma föreslogs, att en bön skulle införas, som skulle förmedla övergången mellan prefationen och instiftelseorden¹. Även om detta förslag innebar ett steg i rätt riktning, så kan det dock ingalunda betraktas som någon slutgiltig lösning av frågan om Nattvardens liturgiska utformning. Denna torde fastmera sannolikt för lång tid framåt bliva ett av de viktigaste ämnena i den liturgiska diskussionen i Sverige. Här nedan skola några ställen påpekas, där vår nuvarande nattvardsordning synes vara i särskilt stort behov av förbättring.

I. En svag punkt torde alltjämt prefationen få anses vara, och detta i två avseenden.

1) Formellt äga vi för närvarande två prefationsböner, i realiteten dock knappast mer än en. Det senare, kortare alternativet är nämli-

gen byggt på samma tanke som det första: Kristus utgiven i döden för oss för att vi skola leva genom honom. Skall blott en prefationsbön förekomma, är givetvis denna tanke den naturligaste och närmast till hands liggande. Men man kan med skäl ifrågasätta, om det icke betyder en utarmning för fromhetslivet, att den Hel. Nattvarden aldrig ställes in under annan synpunkt än denna. Ju mer Nattvardens karaktär av lovsägelse, som var så starkt framträdande inom den äldsta kyrkan, åter får komma till sin rätt, dess mer gör sig behovet kännbart att få sätta in Nattvarden under ljuset från Guds övriga stora nådesvälgärningar. M. a. o. olika prefationer krävas för kyrkoårets olika tider, byggda på de särskilda högtidernas tankar. Behovet av sådana de-temporebestämda prefationsböner har man ock inom åtskilliga evangeliska kyrkor sökt fylla genom upptagande av den medeltida kyrkans ordning på denna punkt. Som exempel härpå är det av särskilt intresse att kunna framhålla den Bayerska kyrkan, då vi ju från denna under det senaste halvsekleet rönt så mycken inverkan i liturgiska ting. Den Bayerska Agendan upptar i sin nya gestalt av år 1920 från den medeltida traditionen förutom den vanliga prefationen också prefationerna för jul, långfredag, påsk och pingst². Liknande är förhållandet med den Hessiska Agendan av år 1904, som upptager sju olika prefationer förutom kortare alternativ till fyra av dem³. Förvisso skulle det för natt-

¹ Den nuvarande övergången: »Och på det att vi icke må förgäta denna hans outsägliga välgärning, har han instiftat sin heliga nattvard», är synnerligen otillfredsställande. Här betonas nämligen så uteslutande ämnesskaraktären, att denna lätt hos deltagarne undanskymmer nattvardens övriga sidor.

² Agende für die evangelisch-lutherische Kirche in Bayern. Neu bearbeitete und ergänzte Auflage 1920. Erster Teil s. 99 f., 115 ff.

³ Kirchenbuch für die Evangelische Kirche des Grossherzogtums Hessen. 1904. Erster Band s. 184 ff.

vardsfirandet inom vår kyrka vara i hög grad gagneligt, om en liknande anknytning till äldre tradition kunde ske även här.

2) Prefationen, som ju till sin karaktär är en tacksägelsebön, har av ålder¹ utmynnat i en lovsägelse: det trefaldiga 'Helig', som vi nu ha mellan Fader Vår och Pax. Den nattvardsfirande församlingen på jorden pekar på den lovprisande församlingen i himmelen och förklarar sig vid åtanke av Guds nådesvälgärningar med den himmelska härskaran i den Högstes lov. Därmed får prefationen den lämpligast tänkbara avslutning, Helig kommer på sin naturligaste plats och nattvardsliturgien får ett tacksägelsemoment av sällsynt skönhet, upphöjdhet och innerlighet.

Vid reformationen bröt emellertid Olavus Petri (i anslutning till Luther) den medeltida traditionen härvidlag. Prefationen fick utmynna i instiftelseorden, efter vilka Helig omedelbart följde. På denna plats kvarstod det ända till 1894, då det flyttades efter Fader Vår. Genom denna omflyttning av Helig kom prefationen att förlora sin stor slagna lovsångskaraktär, och att man icke varit tillfredsställd med

placeringen av Helig, visar åtgärden 1894. Fråga torde vara, om denna åtgärd verkligen i nämnvärd grad förbättrat saken.

Att Helig åter förenas med prefationen, synes vara ett av de allra viktigaste kraven vid en revision av mässans nattvardsavdelning. Också härvidlag lämna flera evangeliska kyrkor ett gott exempel. På sin gamla plats finnes Helig sålunda i båda de förut omtalade tyska agenterna samt i de norska² och finska kyrkornas ordningar.

II. Övergången mellan prefationen och instiftelseorden är, som förut påpekats, en annan svag punkt. Om Helig återfinge sin uråldriga plats, bleve behovet av lämplig övergång ännu mera iögonfallande. Den medeltida mässan erbjuder dock här knappast någon lämplig anknytningspunkt, den av den sista Handbokskommittén föreslagna bönen knappast heller. Där emot synes mig Chrysostomusliturgien här ha ett synnerligen lyckligt grepp, då den förmedlar övergången med användning av Joh. ev. 3: 16. Genom anslutning till denna liturgi torde övergångsledet jämförelsevis lätt kunna erhålla en åtminstone antagbar formulering³.

¹ Så redan 8:e boken av de Apost. Const. Se Brightman, *Liturgies eastern and western*, I s. 18 f. — Övergången mellan prefationen och Helig återges i »Bibliothek der Kirchenväter», Band 5: *Griechische Liturgien* (1912) s. 49 sålunda: »Dich beten an die unzähligen Scharen der Engel, Erzengel, Thronen, Herrschaften, Fürstentümer, Gewalten, Mächte, die ewigen Heere, die Cherubim und Seraphim mit sechs Flügeln; mit zwei bedecken sie die Füße, mit zwei das Haupt, mit zwei fliegen sie und rufen mit den tausend Tausenden der Erzengel und zehntausend Zehntausenden der Engel unablässig und unaufhörlich:

und das ganze Volk spreche:

Heilig, heilig, heilig Herr Sabaoth» etc.

² I den 1920 stadfästade »Alterbok for den norske Kirke» har prefationen följande lydelse: »I sandhet værdig og ret er det at vi altid og allevegne priser dig, hellige Herre, almægtige Fader, evige Gud, ved Jesus Kristus, vor Herre, han som elsket os og gav sig selv for os, han ved hvem englene lovsynger din herlighed, og din menighet i himmelen og paa jorden med samstemmig jubel priser dit navn. Med dem vil ogsaa vi forene vore røster og tillbedende sige: Hellig» etc. (s. 16 f.).

³ Instiftelseorden torde enligt urgammal sed, bevarad också inom den svenska kyrkan ända till 1811, böra inflätas i framställningen, då de ju icke här äro avsedda att bilda någon självständig perikop.

III. Att efter instiftelseorden en bön bör följa, är redan av den nuvarande Handboken erkänt genom den omställning av Helig och Fader Vår, för vilken ovan redogjorts. Förvisso är här mindre än annorstädes plats för mångordighet. Detta hindrar dock knappast, att åt några med nattvarden i särskilt intim förbindelse stående böneämnen gäves större utrymme. Borde icke just här ett kraftigt uttryck givas åt Nattvarens karaktär av *communio*? Ävenså torde en bön om kraft att låta Nattvarens frukter visa sig i livet icke kunna anses opåkallad. Slutligen bör väl ock Nattvarens eskatologiska sida på något sätt få skymta fram¹. Beträffande detta sista krav förtjänar framhållas, att vi redan i det första alternativet till tacksägelsekollekt efter Nattvarden äga en sådan bön, som både med avseende på form och religiös stämning motsvarar högt ställda fordringar. Onekligen skulle denna bön

passa bättre före distributionen än efter.

För att giva en konkret bild av huru en efter ovan antydda linjer utarbetad nattvardsordning ungefärligen skulle te sig, meddelas här ett försök till restaurering av denna del av den svenska mässan.

Herren vare med eder.
Med dig vare ock Herren.
Upplyften edra hjärtan till Gud.
Vi upplyfta våra hjärtan .
Tackom Gud, vår Herre.
Allena han är värdig tack och lov.

Prefationsböner³.

a) Jul.

Ja, sannerligen är det tillbörligt, rätt och saligt, att vi alltid och allestädes tacka och lova dig, allsmäktige. Fader, helige Gud, därför att Ordet vart kött, varigenom din klarhets ljus uppgått i våra hjärtan, så att vi, som i din Son Jesus Kristus synligen känna din härlighet, därav varda dragna till det, som är osynligt och evigt. Fördens skull lovsjunga och prisa änglarne och alla helgon med hela den himmelska härskaran din äras majestät. Med deras förena också vi vår tillbedjan, då vi säga:⁴

¹ Att alla tre böneämnena i viss mening äro inneslutna i Fader Vår skall icke förnekas. Men behöva de icke s. a. s. understrykas?

² En återgång till lydelsen före 1811 synes här påkallad för att något mera av tanken i »Habemus ad Dominum» må få komma fram. Jfr Brillioth, Nattvarden s. 447.

³ Vid återgivandet av prefationerna har, så långt möjligt, texten i 1576 års Liturgia Svecanæ Ecclesiæ blivit följd. Jfr Quensel, Bidrag till svenska liturgiens historia II: 2 s. 180 ff. Blott festprefationerna meddelas här nedan.

⁴ Till belysning lämnas här några texter:

Vere dignum et iustum est æquum et salutare nos tibi semper et ubique gratias agere domine sancte pater omnipotens æterne deus: quia per incarnati uerbi mysterium noua mentis nostræ oculis lux tuæ claritatis infulsit: ut dum uisibilibus deum cognoscimus, per hunc inuisibilem amore rapiamur: et ideo cum angelis et archangelis, cum thronis et dominationibus cumque omni militia cælestis exercitus ymnus gloriæ tuæ canimus sine fine dicentes: Sanctus etc. (Sacramentarium Gregorianum, herausgeg. von Lietzmann, s. 10).

Wahrhaft würdig und recht, billig und heilsam ist's, dass wir Dir überall und allzeit Dank sagen, Herr, heiliger Vater, allmächtiger, ewiger Gott. Denn was von der Welt her verborgen war, ist heute erschienen, und ein neues Licht Deiner Herrlichkeit hat unsre Augen erleuchtet. Sichtbar im Fleische schauen wir Gott, der uns grossen Frieden und ewiges Leben bescheret. Darum mit allen Engeln und Erzengeln, mit den Thronen und Herrschaften und mit dem ganzen himmlischen Heere singen wir Deiner Herrlichkeit einen Lobgesang und sprechen ohne Ende: Heilig etc. (Bayerska Agendan s. 115 f.).

Sannerliga är thet tillbörligt rett och saligt, at wij altijdh och alstādhes tacke och loffue tigh helige Herre, alzmectige Fader, ewige Gud, för alla tina welgerner, Doch serdeles på thenna dagh, therefore at ordet wardt kött, genom hwilken Guddomligha hemlighet, tins clarheetz nyia liws wår hiertans öghon så vplyst haffuer, at wij

b) Epifanias.

Ja, sannerligen är det tillbörligt, rätt och saligt, att vi alltid och allestädes tacka och lova dig, allsmäktige Fader, helige Gud, därför att din enfödde Son är vorden uppenbarad uti vår dödliga lekamen, och så har förnyat oss med sin odödlighets nya ljus. Fördenskull lovsjunga och prisa änglarna och alla helgon med hela den himmelska härskaran din äras majestät. Med deras förena också vi vår tillbedjan, då vi säga:

c) Fastan.

Ja, sannerligen är det tillbörligt, rätt och saligt, att vi alltid och allestädes tacka och lova dig, allsmäktige Fader, helige Gud. Du som på korsets träd berett människornas salighet, att därifrån döden hade sitt ursprung, skulle ock livet igen varda upprättat genom Jesus Kristus, vår Herre. Genom honom lova änglarne ditt majestät och tillbedja helgonen. Med samfällt jubel prisa dig himlarne och himlarnes krafter och de saliga Serafim. Låt med deras också våra röster stiga inför dig i ödmjuk bekännelse, då vi säga:

d) Påsk.

Ja, sannerligen är det tillbörligt, rätt och saligt, att vi alltid och allestädes tacka och lova dig, allsmäktige Fader, helige Gud. Dock särdeles på denna dag (i denna tid), då vårt påskalamm Jesus Kristus är offrat för oss. Han är det rätta påskalammet, som borttager världens synd och som genom sin död har krossat döden och med sin uppståndelse fört liv och oförgånglighet fram i ljuset. Fördenskull lovsjunga och prisa änglarne och alla helgon med hela den himmelska härskaran din äras majestät. Med deras förena också vi vår tillbedjan, då vi säga:

e) Himmelsfärdsdagen.

Ja, sannerligen är det tillbörligt, rätt och saligt, att vi alltid och allestädes tacka och lova dig, allsmäktige Fader, helige Gud, genom Jesus Kristus, vår Herre. Han är uppstånden och sedd av sina lärjungar och i deras åsyn uppfaren till himmelen för att göra oss delaktiga av sin gudomliga härlighet. Fördenskull lovsjunga och prisa änglarne och alla helgon

med hela den himmelska härskaran din äras majestät. Med deras förena också vi vår tillbedjan, då vi säga:

f) Pingst.

Ja, sannerligen är det tillbörligt, rätt och saligt, att vi alltid och allestädes tacka och lova dig, allsmäktige Fader, helige Gud genom Jesus Kristus, vår Herre. Han har, sedan han uppfarit över alla himlar och satt sig på din höggra sida, efter sitt löfte utgjutit sin Helige Ande över sina trogna. Därför fröjdar sig hela jordens krets, all världen jublar och glädes. Så ock den himmelska härskaran, med vilken vi förena våra röster i lovsång, då vi säga:

g) Hel. Trefaldighets dag.

Ja, sannerligen är det tillbörligt, rätt och saligt, att vi alltid och allestädes tacka och lova dig, allsmäktige Fader, helige Gud, som med din enfödde Son och den Helige Ande är *en* Gud och *en* Herre. Inför ditt majestät tillbedja änglarne och helgonen, dig prisa Kerubim och Serafim. Mottag med deras också vår tillbedjan, då vi säga:

Då prästen slutat prefationen, sjunger församlingen:

Helig, Helig, Helig, Herre Gud Allsmäktige. Fulla äro himlarne och jorden av din härlighet. Hosianna i höjden. Valsignad vare han, som kommer i Herrens namn. Hosianna i höjden¹.

Efter sången fortsätter prästen:

Himmelske Fader, lovat vare ditt heliga namn, att du så älskade världen, att du utgav din enfödde Son, på det att var och en, som tror på honom, icke skall förgås utan hava evigt liv. Värdigas, Herre, själv helga de hävor, som vi här framburit inför dig till åminnelse av vår Herre Jesus Kristus, vilken, i den natt, då han blev förrädd, tog ett bröd, tackade Gud, bröt det och gav åt lärjungarne och sade: Tagen och äten. Detta är min lekamen, som varder utgiven för eder. Gören detta till min åminnelse. Sammalunda tog han ock kalken, tackade Gud och gav åt lärjungarne och sade: Dricken härav alla. Denna kalk är det nya förbundet, i mitt blod, som varder utgjutet för många till syndernas förlåtelse. Så ofta I dric-

aff then synliga Gudz kunskapen, måghe til thet som osynligt är, få willia och kärleek. (Här inflätas instiftelseorden.) Therföre wij med alla änglar oc öffueränglar med throner oc herskap, oc med alla himmelska härskarar siunge tinne ähros loff song vihan ända, så säyandes. (1576 års liturgi, Quensel, a. a. II s. 180 f.)

¹ Här är en återgång till den gamla, ännu av 1693 års Handbok bevarade lydelsen önskvärd, för att icke Helig's lovsångskaraktär skall försvagas. Jfr Brilioth, a. a. s. 447.

ken den, så gören detta till min åminnelse¹.

Prästen fortfar:

I lydnad för denna vår Herres Jesu Kristi saliga befallning och i åminnelse av hans lidande och död, hans uppståndelse och himmelsfärd äta vi detta bröd och dricka vi denna kalk, bedjande att vår gärning måtte vara dig behaglig².

Och såsom de spridda kornen förenats till ett bröd³, så förena oss med honom och genom honom med varandra inbördes, att vi alla må vara ett, och att, såsom du, Gud, är i honom och han i dig, också vi må vara i dig, för att världen skall tro, att du har sänt honom⁴.

Hjälp oss att i hans kraft frambära våra kroppar och själar till ett levande, heligt och dig välbehagligt offer⁵.

Förläna oss ock nåd att så begå vår Herres Jesu Kristi åminnelse på jorden, att vi engång med alla helgon bliva delaktiga av den stora nattvarden i himmelen.

Därefter säger prästen:

Låt oss nu alla bedja så, som vår Herre Jesus Kristus själv har lärt oss: Fader vår m. m.

Därefter följer på vanligt sätt Pax och Agnus Dei m. m.

Knut Peters.

¹ Chrysostomusliturgiens övergång från prefationen till instiftelseorden lyder (enligt Bibl. d. Kirchengäter 5 s. 246): Mit diesen seligen Kräften (= Cherubim och Serafim etc.) rufen und sprechen auch wir, menschenfreundlicher Herr: Heilig bist Du, ja allheilig, Du und Dein eingeborener Sohn und Dein Heiliger Geist. Heilig bist Du, ja allheilig, und prächtig ist Deine Herrlichkeit. So sehr hast Du Deine Welt geliebt, dass Du Deinen eingeborenen Sohn dahingabst, damit jeder, der an ihn glaubt, nicht verloren gehe, sondern das ewige Leben habe. Dieser kam, und als er die ganze Heilsordnung erfüllt hatte, nahm er in der Nacht, da er überliefert wurde oder vielmehr sich selbst für das Heil der Welt überlieferte, das Brot — — — (Jfr Brightman, a. a. s. 385.)

² Detta stycke utgör ett försök att återuppliva den s. k. anamnesen, den inom såväl den österländska som västerländska kyrkan omedelbart efter instiftelseorden följande bönen, i vilken, i anslutning till maningen: »Gören detta till min åminnelse», de viktigaste omständigheterna i vår Frälsares liv bringas i åtanke. Bönen hör till de allra äldsta delarne av mässans canon. Tanken i densamma torde få anses särdeles passande på detta ställe. Några exempel må här meddelas. Den i Apost. Const. förekommande anamnesen återges i Bibl. der Kirchengäter, B. 5, s. 50 sålunda: Eingedenk nun seines Leidens und Todes, seiner Auferstehung und Himmelfahrt und seiner künftigen zweiten Wiederkunft, in der er mit Herrlichkeit und Macht kommt, zu richten die lebendigen und die Toten und einem jeden zu vergelten nach seinen Werken, bringen wir nach seiner Anordnung Dir, dem Könige und Gott, dieses Brot und diesen Kelch dar. Wir danken Dir durch ihn, dass Du uns darum gewürdigt hast, vor Dir zu stehen und Priesterdienste zu verrichten, und bitten Dich, dass Du wohlgefällig auf die vor Dir liegenden Gaben sehest, Du, der bedürfnislose Gott, und sie wohlgefälligst aufnehmest zur Ehre Deines Christus. (Jfr Brightman, a. a. s. 20 f.)

Chrysostomusliturgiens anamnes lyder (Bibl. d. Kirchengäter 5, s. 247): Eingedenk also dieses heilsamen Gebotes und alles dessen, was für uns geschehen ist, des Kreuzes, des Begräbnisses, der nach drei Tagen erfolgten Auferstehung, der Himmelfahrt, des Sitzens zur Rechten des Vaters und der zweiten glorreichen Ankunft, bringen wir Dir das Deinige von dem Deinige in allem und wegen allem dar. (Jfr Brightman, a. a. s. 386.)

Den romerska mässans anamnes lyder sålunda: Unde et memores, Domine, nos servi tui, sed et plebs tua sancta, ejusdem Christi Filii tui, Domini nostri, tam beate passionis, necnon et ab inferis resurrectionis, sed et in coelos gloriosæ ascensionis: offerimus præclaræ maiestati tuæ de tuis donis ac datis, hostiam puram, hostiam sanctam, hostiam immaculatam, Panem sanctum vitæ æternæ, et Calicem salutis perpetuæ.

³ Jfr Didache IX: 4.

⁴ Jfr Joh. ev. 17: 21.

⁵ Jfr Rom. 12: 1.